

нації. У кращому випадку міграція – це шлях, який доповнює більш загальні локальні і загальнонаціональні зусилля зі скорочення бідності та підвищення людського потенціалу.

1. «Trends in international migrant stock: the 2008 revision», United Nations database, POP/DB/MIG/Rev.2008.

2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.oecd.org/els/migration/imo

3. Дилип Рата, Санкет Моханатра, Ани Силвал. Міграція и денежные переводы: цифры и факты – 2011

/ Отдел Всемирного банка по оценке перспектив развития. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.worldbank.org/prospects/migrationandremittances

Influence of international labour migration on development of countries-donors and countries-recipients of labour force is analysed. Economic consequences are considered on macro and microlevel.

Probed intercommunication of global economic crisis with reduction of employment of migrants, so related to it migration of capital and social consequences.

УДК 331.101.262:314

Король В. С.

ДЕМОРОЗВИТОК – ПРИРОДНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Визначено роль деморозвитку у формуванні людського потенціалу нації та регіонів, тенденції розвитку населення, основні аспекти політики народонаселення.

Ключові слова: деморозвиток, народонаселення, людський потенціал.

I. Постановка проблеми. Стратегічною метою в Україні визначено побудову гуманного, демократичного суспільства з опорою на загальнолюдські цінності. У зв'язку з цим неабиякого значення набуває питання якнайповнішого пізнання людського потенціалу в усіх його проявах. У практичному ж плані йдеться про нагальну необхідність кожного суспільства нарощувати та ефективно використовувати власний людський, у т. ч. інтелектуальний, потенціал. А тим часом на шляху відтворення та подальшого використання людського потенціалу стоять численні перешкоди об'єктивного та суб'єктивного характеру. Особливо істотними є бар'єри, що гальмують поступальний рух суспільств перехідного типу, до яких належить і українське. Серед них, у першу чергу, необхідно відзначити несприятливі тенденції сучасного демографічного розвитку. Загалом, у багатьох країнах з перехідною економікою економічна і демографічна кризи тісно пов'язані між собою і посилюють одна одну.

З метою недопущення некерованості та стихійності деморозвитку в Україні повинна проводитись виважена, цілеспрямована демографічна політика, метою якої є припинення зменшення чисельності населення, орієнтація на пріоритетне значення якісних характеристик

людського потенціалу, спроможних забезпечити досягнення цілей і завдань подальшого прогресивного розвитку суспільства. Впровадженню в життя такої політики повинен передувати всебічний аналіз сучасних особливостей деморозвитку країни та її регіонів. Такий аналіз тим більше необхідний тому, що за всіх умов носієм і продуцентом людського потенціалу, завдяки якому і створюється національне багатство, завжди виступає народонаселення як своєрідна біосоціальна система з домінуванням у ній соціального.

Народонаселення, будучи специфічним системним формуванням, здавна приваблювало об'єкт дослідження не тільки власне демографів, але й представників інших суспільствознавчих наукових дисциплін, що розглядали цей феномен з властивої для них точки зору. Домінуючою, однак, завжди залишалась точка зору, згідно з якою народонаселення розглядається як найвагоміший чинник суспільного розвитку.

Особлива роль народонаселення в економічному і соціальному розвитку визначається тим, що воно є суб'єктом і об'єктом людської життєдіяльності. Керуючись передусім власними потребами, населення є як творцем, так і споживачем відповідних благ. Іншими словами, виробник і споживач виступають у тісному взаємозв'язку.

II. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сам термін «народонаселення» вперше ввів у обіг французький вчений А. Гійяр, який у 1855 р. опублікував книгу «Елементи статистики людини, або порівняльна демографія». В найзагальнішому вигляді народонаселення визначається як складна, порівняно стійка су-

купність людей, що природно-історичним чином формується і безперервно самовідтворюється у процесі виробництва та відтворення безпосереднього життя як головний матеріальний компонент людського суспільства[1]. Звідси органічно окреслюється предмет демографії як самостійної науки, що полягає у вивченні закономірностей та соціальної обумовленості народжуваності, смертності, шлюбності, відтворення сімей, відтворення населення в цілому як єдності цих процесів[2].

Важливий внесок у дослідження розвитку народонаселення зробили вітчизняні дослідники, зокрема Ю. А. Корчак-Чепурківський, М. В. Птуха, сучасні демографи С. І. Пирожков, Е. М. Лібанова, В. С. Стешенко, В. І. Піскунов, Т. А. Заяць, О. І. Хомра та ін. Згадані вчені не обмежувались суто теоретичними побудовами, а глибоко проаналізували демографічний та соціально-економічний розвиток суспільства, здійснили ряд принципових уточнень стосовно ключових категорій демографічної науки. Зокрема, В. С. Стешенко та В. І. Піскунов переконливо довели, що народонаселення фактично являє собою соціальний організм, який характеризує демографічну реальність країни і дозволяє охопити найбільш складне в демографії – процес і механізм збереження міри населення (вселюдності) як емерджентної властивості життя цього організму[3].

III. Виклад основного матеріалу дослідження. У цілому, демографія як самостійна наука засвідчує, що тенденції розвитку населення ґрунтуються на тріаді «соціально-економічні умови – демографічна поведінка – інтенсивність демографічних процесів». Проте одночасно вона встановила, що не слід перебільшувати залежність напряду розвитку демо процесів від соціально-економічних умов існування людей, оскільки ці процеси значною мірою залежать від діяння власних, суто демографічних законів і закономірностей. У міру звільнення людини від дії стихійних природних, і особливо, соціальних сил зростає автономність розвитку народонаселення щодо загальних соціально-економічних умов. І лише радикальна зміна характеру суспільних відносин, наприклад, перехід до розвитку економіки на ринковій основі, може тимчасово посилити вказану залежність.

Для пояснення закономірностей деморозвитку найчастіше використовуються дві наступні концепції. Одна з них відома за назвою

демографічного переходу і стосується зміни типів відтворення народонаселення. Так, стосовно демографічного переходу до сучасного типу відтворення населення науковці обґрунтували чотири послідовні його фази залежно від коефіцієнтів народжуваності та смертності: **I фаза**, коли зниження смертності випереджує зниження народжуваності, в результаті чого чисельність населення певної території інтенсивно зростає; **II фаза**, за якої коефіцієнт смертності ще більше знижується, але відстає від зниження народжуваності, внаслідок чого ріст населення поступово сповільнюється; **III фаза**, коли відбувається зростання коефіцієнта смертності, а також подальше зниження народжуваності, внаслідок чого відтворення населення набуває нестійких форм; **IV фаза**, за якої коефіцієнт смертності зближується з коефіцієнтом народжуваності, а процес демографічної стабілізації завершується на рівні простого відтворення населення[4]. Стосовно деморозвитку України впродовж останніх десятиліть можна однозначно стверджувати, що в нашій країні завершився перехід до сучасного типу відтворення населення. Проте демо процеси в Україні та деяких інших постсоціалістичних країнах набули настільки своєрідної специфіки, що дозволяє висунути припущення про можливість виділення в демографічному переході ще **п'ятої, додаткової фази**, за якої смертність різко перевищує народжуваність, унаслідок чого на певний проміжок часу встановлюється стійка, і до того ж зростаюча депопуляція[5].

Друга концепція ґрунтується на використанні системи законів народонаселення. Ця концепція пов'язана з уявленнями про існування суспільних формацій і є доволі суперечливою, що виявляється передусім у відсутності однастайності в трактуванні законів народонаселення. За деякими підрахунками, досі було запропоновано 55 формулювань закону народонаселення. Що ж стосується факторів, які тією чи іншою мірою впливають на розвиток народонаселення в цілому, то їх справжню кількість ще ніхто з науковців не спромігся визначити.

Останню обставину варто мати на увазі, зокрема, коли йдеться про характер і зміст демо процесів в Україні, які стають не тільки предметом аналізу, а інколи і об'єктом певних політичних спекуляцій. При вивченні людського потенціалу важливим є врахування не тільки законо-

мірностей демопроцесу, але й генетики народонаселення, суть якої полягає в передачі генетичної інформації в генераціях, її розподілі у просторі розселення людини, зміні у процесі міграції, взаємодії населення з довкіллям. Отже, генетику народонаселення можна розглядати як царину взаємодії генетики і демографії, в межах якої проявляються генетичні наслідки демопроцесів. Щодо розширеного трактування демографічної політики, яке часто трапляється навіть у програмних документах, то воно швидше перегукується з напрямками політики соціальної (в демографічній літературі – з політикою народонаселення) і включає такі основні моменти.

1. Зміни умов праці (визначення меж працездатного віку, масштаби зайнятості працездатного населення у працездатному віці, тривалість робочого дня, робочого тижня, охорона праці, кваліфікаційна і спеціальна підготовка, профорієнтація).

2. Зміни умов життя всіх верств населення (реальна заробітна плата і рівень доходів, майнове розшарування суспільства, масштаби бідності, передумови становлення середнього класу, період перебування у працездатному віці, комфортність проживання, медичне обслуговування і його доступність, масштаби вільного часу тощо).

3. Вплив на відтворення населення через соціальну мобільність, режим відтворення поколінь, міграційну рухомість.

Таким чином, визначення суті демографічної політики ґрунтується на тому, що об'єктом її впливу є відтворення населення. Суть як загальнонаціональної, так і регіональної демополітики зводиться до досягнення бажаного в довготерміновій перспективі типу цього відтворення. В такому ключі нам видається правомірно користуватись її визначенням як «системи загальноприйнятих на рівні управління ідей і концептуально об'єктивних засобів, за допомогою яких держава та її соціальні інститути, дотримуючись принципів, адекватних конкретним історичним умовам, передбачають досягнення встановлених якісних та кількісних цілей демографічного розвитку, що відповідають перспективним цілям соціально-економічного розвитку держави загалом» [7]. Системний підхід у трактуванні демополітики дає змогу визначити в ній конкретні структурно-функціональні зрізи.

Теоретичні розмірковування з цього приводу мають виняткове значення для з'ясування

ролі деморозвитку у формуванні людського потенціалу нації. Це дозволяє належно врахувати демографічні рівні процесів, пов'язаних, наприклад, з економічними, політичними та іншими явищами, які мали місце в Україні ХХ ст. і позначалися на природному розвитку її населення.

Спираючись на демостатистичні дослідження, різні вітчизняні та зарубіжні інституції, а саме НДПМЕ (Державний НДІ інформації і моделювання економіки), НІСД (Національний інститут стратегічних досліджень), МСД СНД (Міждержавний статистичний комітет), РПС (Рада з вивчення продуктивних сил), ООН, Бюро цenzів США розробили прогнозні оцінки чисельності населення країни на період 2000-2025 рр. [7], представлені в таблиці 1.

Як видно з наведених даних, чисельність населення країни за середнім, найбільш зваженим прогнозом у 2025 р. мала б коливатись у межах 46,7-48,7 млн. осіб. Однак дані як загальнодержавного перепису, так і поточного обліку населення переконливо свідчать про надмірний оптимізм навіть песимістичних варіантів запропонованих прогнозів. Найбільш близьким до дійсності виявився прогноз, здійснений Державним НДІ інформації і моделювання економіки. Як справедливо відзначають провідні фахівці з теорії народонаселення, зменшення чисельності мешканців країни, що певною мірою зумовлене соціально-економічною кризою, триватиме впродовж всього прогнозованого періоду. При цьому навіть малоймовірне суттєве покращання режиму відтворення населення не зможе, очевидно, компенсувати негативного впливу на процес деморозвитку несприятливої вікової структури. Тому, за найбільш вірогідним середнім варіантом прогнозу, чисельність населення України до 2026 р. скоротиться скоріше за все до 42,1 млн. осіб, або, порівняно з 1999 р. майже на 16%.

Аналіз новітнього деморозвитку країни та її регіонів свідчить, що за основу демографічної політики в ній повинні бути прийняті заходи, спрямовані на зміцнення здоров'я населення і забезпечення такого рівня загальної та професійної його підготовки, які дали б змогу повноцінніше функціонувати трудовому потенціалу за рахунок пріоритетного розвитку його якісної визначеності.

Зважаючи на особливості демографічних процесів у Західному регіоні країни, регіональна соціально-демографічна політика стосовно

Прогнозні оцінки чисельності населення України до 2025 р., тис. осіб

Організація	2000р.	2005р.	2010р.	2015р.	2020р.	2025р.
Середній варіант						
НДПМЕ	49627	48068	47300	46936	46674	46706
НІСД	52108	51724	50935			
ООН	50974	50526	50085	49680	49125	48715
МСДСНД	51611	52516				
Бюро цenzів США	50380	50117	49834	49491	49085	48679
Оптимістичний варіант						
НІСД	52297	52200	51965			
ООН	51359	51370	51445	51612	51734	52172
РПС			47600			
Песимістичний варіант						
НІСД	52001	51382	50241			
ООН	50659	49963	49151	48261	47102	45953
РПС			46100			

поліпшення стану здоров'я як інваріант загальнодержавної повинна здійснюватись у рамках реформування всієї системи охорони здоров'я, враховуючи світовий досвід у цій сфері: поступово переорієнтовуючи лікувальну медицину на так звану громадську охорону здоров'я. Ця система, спрямована на попередження різного роду захворювань, не може повністю підміняти традиційну медицину з її клінічним обслуговуванням. Тому обидві системи мають функціонувати паралельно, але значення громадської охорони здоров'я як найперспективнішої й економічно доцільнішої постійно зростатиме.

У зв'язку з цим в регіоні необхідно:

1) адаптувати до ринкових умов окремі розділи раніше розробленої комплексної цільової програми «Підвищення якості трудового потенціалу», насамперед ті, що стосуються попередження та ранньої діагностики особливо небезпечних або найпоширеніших захворювань (пульмонологія, онкологія, кардіологія тощо);

2) сприяти всебічному розвитку сімейної медицини як особливо перспективного напрямку реформування охорони здоров'я, пов'язаного з підготовкою необхідної кількості лікарів широкого профілю, спроможних ефективно надавати первинну та невідкладну медичну допомогу, здійснювати комплекс профілактичних, лікувально-діагностичних і реабілітаційних заходів, вирішувати медико-соціальні проблеми сім'ї;

3) цілеспрямовано впроваджувати страхову медицину, що дасть змогу пристосувати систе-

му охорони здоров'я до ринкових відносин, зорема до функціонування медичних закладів різних форм власності у конкурентному середовищі;

4) вдосконалювати традиційну медицину з її клінічним обслуговуванням населення за рахунок розширення діапазону стратегічних і тактичних завдань, що передбачає зміну структури надання меддопомоги на користь ресурсозберігаючих видів, оптимізацію мережі медичних закладів, перепрофілювання ліжкового фонду, акредитацію закладів охорони здоров'я, створення єдиного медичного простору в рамках певної адміністративної одиниці, створення і розвиток медико-економічної статистики та медико-економічного аналізу тощо;

5) розбудовувати оздоровчу інфраструктуру, повніше використовувати рекреаційні спроможності регіону, в тому числі шляхом трансформації існуючих курортів у курортполіси та створення нових рекреаційних парків і курортполісів як рентабельних соціально-економічних структур, інтегрованих на профілактику і відновлювальну діяльність у сфері охорони здоров'я.

IV. Висновки. Усе сказане вище додатково свідчить про необхідність вдосконалення в країні та її регіонах демографічної політики як складової політики соціальної. Метою її за всіх умов повинна залишатись спрямованість суспільства на досягнення оптимальних кількісних і якісних показників деморозвитку. При цьому необхідно зауважити, що демографічна політи-

ка в чистому вигляді може здійснюватись, коли її результати досягаються прямим стимулюванням народжуваності, імміграції або еміграції, плануванням сім'ї тощо. В такому випадку викристалізовується конкретна мета - досягнення суспільством певних кількісних параметрів його розвитку. Якщо ж суспільство намагається досягти певного рівня якісного розвитку народонаселення, то одними тільки заходами суто демографічного змісту домогтися цього навряд чи вдасться. Тому, в більшості випадків здійснюється комплексна соціальна політика, в якій системно поєднуються заходи власне демографічного, економічного, юридичного, морального та іншого плану. Саме таке поєднання у разі неможливості безпосереднього впливу на демографічну поведінку громадян гарантує підтримання на досягнутому рівні якісних особливостей людського потенціалу.

У зв'язку з цим в Україні як на державному, так і регіональному рівнях актуалізується така демополітика, основні складники якої опираються на використання соціально-економічних та мотиваційних механізмів регулювання людської діяльності, додатково підкріплених відповідною юридичною основою. В країні затверджено ряд державних програм, зокрема

з охорони материнства і дитинства, планування сім'ї, прийнято законодавчі акти, що стосуються демографічного характеру і які мають загальногуманістичне спрямування.

1. Народонаселение Энциклопедический словарь. – М., 1994. – С. 251.
2. Демографический энциклопедический словарь. – М., 1985. – С. 118.
3. *Стещенко В., Піскунов В.* До питання про концепцію національної демополітики // Демографічні дослідження. Вип. 18. – К., 1996. – С. 5.
4. Демографический энциклопедический словарь. – М., 1985. – С. 115.
5. *Цапок С., Ноджак Л.* Народонаселення – головна передумова становлення трудового потенціалу суспільства // Регіональна економіка. – 2002. – № 2. – С. 35.
6. *Прибитков І. М.* Основи демографії. – К., 1995. – С. 5.
7. *Злупко С. М., Раденький Й. І.* Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні. – Львів, 2001. – С. 56-57.
8. *Стещенко В., Рудницький О., Хомра О., Стефановський А.* Демографічні перспективи України до 2026 року. – К., 1999. – С. 9.

Certainly role of demographic development in forming of human potential of nation and regions, progress of population trends, basic moments of policy of population.

УДК 338.48

Гуменюк В. В. Угрин М. В.

РЕКРЕАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК МУНІЦИПАЛЬНИЙ ВАЖІЛЬ ОПТИМІЗАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ

Розглянуто питання розвитку рекреаційно-курортної діяльності у взаємозв'язку з структурними зрушеннями на ринку праці, проблемами фінансового забезпечення зайнятості населення, підготовки галузевих кадрів.

Ключові слова: рекреаційна діяльність, ринок праці, зайнятість населення, економічна активність, туризм, курортне господарство, муніципальний менеджмент.

І. Вступ. Негативні впливи світової фінансової кризи для України є відчутними не тільки у фінансово-кредитній системі, але й торкаються реального сектора економіки, призводять до деструктивних змін на ринку праці. З урахуванням факту ослаблення політичною нестабільністю, проблемами щодо курсу гривні на

валютному ринку, високими темпами інфляції та іншими внутрішніми проблемами національної економіки, відбувається зниження реальних доходів населення, зростання безробіття, трудової міграції у країни з вищим рівнем імунітету до глобальних фінансових катаклізмів та внутрішньополітичних негараздів. У подібній ситуації тим важелем, використання якого дозволяло оздоровити всю національну економіку, в різних країнах нерідко ставав туризм.

За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), в галузі туризму використовується приблизно 7% світового капіталу, зосереджено 1 і % світових споживчих витрат, зайнято понад 10% світових трудових ресурсів. У 2008 році у світі було зареєстровано 776 мільйонів приїжджих туристів, а надходження від міжнародного туризму досягло 572 мільярда доларів